

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo

KRITIČNO MIŠLJENJE

(Seminarska naloga pri predmetu Osnove psihologije)

Ime in priimek: Nino Sorčič, Vito Andželovič

Smer: Bibliotekarstvo in informatika

Mentor: izr. prof. dr. Vlasta Zabukovec

Kraj in datum: Ljubljana, 3. 4. 2014

KAZALO

1. UVOD.....	3
1. DEFINICIJA.....	3
2. ZNAČILNOSTI IN LASTNOSTI KRITIČNEGA MIŠLJENJA.....	3
2.1 Razlaga Matthewa Lipmana.....	3
2.2 Področja in sklepanje v kritičnem mišljenju.....	4
3. RAZVOJ KRITIČNEGA MIŠLJENJA.....	5
3.1 Faze kritičnega mišljenja po Paulu in Elderju.....	5
3.2 Kitchener in King in sedem ravni epistemološkega razvoja.....	5
4. PRIMERI KRITIČNEGA MIŠLJENJA.....	6
4.1 Kritično mišljenje v vsakdanjem življenju.....	6
4.2 Uporaba kritičnega mišljenja na delovnem mestu.....	6
4.2.1 Trženje, marketing.....	6
4.2.2 Pomoč strankam.....	6
4.3 Kritično mišljenje v šoli	7
4.3.1 Kako spodbuditi razvoj kritičnega mišljenja pri učencih (Halpernova in Hakel).....	7
5. ZAKLJUČEK.....	7
6. VIRI.....	8

1. UVOD

S kritičnim mišljenjem, o katerem govori sledeča seminarska naloga, se danes srečujemo tako rekoč povsod. Tako v šoli, službi kot v vsakdanjem življenju je ta sposobnost izrednega pomena. Glede na značilnosti, ki jih izpostavlja Lipman (veščost, odgovornost, sposobnost samokorekcije,...), je ta tip mišljenja prisoten le pri redkih posameznikih in omogoča razvoj posameznika v zrelo in odgovorno osebnost. Po fazah kritičnega mišljenja po Paulu in Elderju se tako posameznik iz nereflaktivnega razvije v odličnega misleca, kar se običajno pojavi šele na sedmi ravni epistemološkega razvoja (med 24. in 26. letom starosti). Sposobnost kritičnega mišljenja pa je ključnega pomena na delovnem mestu, še posebej v marketingu in pri delu s strankami; le-ta namreč omogoča kar najbolj kakovostno poslovanje in reševanje konfliktov. Spodbujanje kritičnega mišljenja pa je postala tudi ena glavnih nalog šolskih učiteljev – zraven izobraževanja tako učence vzgajajo v odgovorne in zrele osebnosti.

KLJUČNE BESEDE: kritično mišljenje, značilnosti, razvoj, sposobnost, veščine, učenje

1. DEFINICIJA

Splošnega soglasja o tem, kaj kritično mišljenje je, v strokah, ki ga raziskujejo (npr. filozofija, psihologija, vzgoja in izobraževanje), ni. Obstajajo raznovrstna pojmovanja, za katera so značilne tako stičnosti kot razhajanja. Zaradi večje preglednosti razvršča O'Rourke (1991, v Rupnik Vec, 2011) različna pojmovanja tega pojma v dve skupini. Prva skupina pojmuje kritično mišljenje ožje, vanjo pa se uvrščajo predvsem avtorji s področja filozofije in - znotraj te – retorike ter neformalne logike. Ti avtorji razumejo kritično mišljenje kot *sposobnost analize, evalvacije in oblikovanja argumentov*. V drugi skupini pa so avtorji (praviloma s področja vzgoje in izobraževanja), ki pojmujejo kritično mišljenje širše. Njihove opredelitve izražajo usmerjenost na spodbujanje razvoja mišljenja sploh, kritično mišljenje pa je opredeljeno v terminologiji: *veščin, miselnih procesov, postopkov, prakticanja določenih aktivnosti* (Rupnik Vec, 2011). Tako Wade in Tavris, ki spadata v 'prvo skupino', opredeljujeta kritično mišljenje kot: »Sposobnost in pripravljenost vrednotiti trditve ter objektivno presojeti na podlagi dobro podprtih argumentov« (Wade, 1995, str.24, v Rupnik Vec, 2011). En izmed najbolj vidnih predstavnikov 'druge skupine' pa je zagotovo Lipman, katerega opredelitev kritičnega mišljenja je tudi ena bolj uveljavljenih: »Kritično mišljenje je večče, odgovorno mišljenje, ki spodbuja dobro presojo, ker 1. temelji na kriterijih, 2. je samokorigirajoče, 3. je občutljivo na kontekst« (Lipman, 1988, str.39, v Rupnik Vec, 2011).

2. ZNAČILNOSTI IN LASTNOSTI KRITIČNEGA MIŠLJENJA

2.1 Razlaga Matthewa Lipmana

Lipmanova opredelitev izpostavlja šest značilnosti kritičnega mišljenja, ki so: *veščost* (sposobnost nemotenega prilagajanja mišljenja kontekstualnim zahtevam, standardom in

zanesljivim informacijam, na katerih je utemeljena veljavnost in moč raziskovanja), *odgovornost* (odnos kritičnega misleca do skupnosti in njegovo predanost resnici in dobrobiti skupnosti; kaže se v pripravljenosti misleca na argumentirano razpravo o že obstoječih perspektivah o določenem predmetu preiskovanja), *presoja* (predstavlja osrednjo značilnost kritičnega mišljenja in je obravnavana kot nasprotje rutinskemu mišljenju, uporabi algoritmov ter izdelanih postopkov; posameznik presoja, kadar določa prioritete, vrednoti alternative ali sprejema odločitve o relevantnosti in pomembnosti), *kriteriji* (predstavljajo vrsto razlogov, ki odražajo oceno kritičnega misleca o tem, kateri so temeljni dejavniki, pomembni za analizo; lahko so kontekstualno specifični ali splošni; primeri: veljavnost, konsistentnost itd.; standarde; zakone, pravila, določila; zahteve, predpise, podrobne opise; dogovore, norme, zakonitosti; načela, podmene, opredelitve; ideale, cilje, namene; teste, priporočila, eksperimentalne ugotovitve; metode, postopki, politike), *sposobnost samokorekcije* (uporaba kritičnega mišljenja v odnosu na lastne miselne procese, torej za raziskovanje in korekcijo postopkov, ki jih uporablja mislec sam; kritični mislec torej zmore kritično refleksijo lastnega miselnega procesa, na temelju te pa tudi njegovo spreminjanje), *občutljivost na kontekst* (sposobnost prilagajanja kriterijev posameznim primerom, ki so predmet analize, ter upoštevanje izjemnih ali neobičajnih okoliščin in pogojev, posebnih omejitev in naključij, splošnih okoliščin, možnosti, da je dokaz netipičen itd.) (Rupnik Vec, 2011).

Ko posameznik razmišlja kritično, izvaja vrsto kognitivnih veščin, ki jih avtor razvršča v štiri skupine: *veščine sklepanja*, *veščine oblikovanja pojmov*, *veščine raziskovanja* in *veščine prevajanja*. Teh veščin ne uporablja posamič, pač pa več hkrati glede na problemsko situacijo. Dispozicije in intelektualne kvalitete kritičnega misleca so po tem avtorju iskanje resnice, poštenost in spoštovanje drugih (Lipman, 1985, v Fisher, 1998, str.9, v Rupnik Vec, 2011).

2.2 Področja in sklepanje v kritičnem mišljenju

Kritično mišljenje, tako kot vsaka vrsta mišljenja, vključuje vsa štiri področja mišljenja, to so: sklepanje, reševanje problemov, odločanje in ustvarjalnost. Za razliko od drugih vrst mišljenja, so ta področja v procesu kritičnega mišljenja še bolj prisotna, oz. intenzivna. Tako se kritični mislec pri sklepanju oprijema le 'trdnih' dejstev, kakor so znanstveni dokazi in podobno, medtem ko je nekritičnemu mislecu pogosto dovolj le vsesplošno verovanje, mnenje ljudi. Ta način sklepanja kritičnemu mislecu hkrati tudi omogoča učinkovitejše reševanje problemov in odločanje med rešitvami, saj ga bodo trdni, oprijemljivi dokazi večkrat, če ne skoraj vedno pripeljali do pravih rešitev in odgovorov na svoja vprašanja, medtem ko bo moral nekritični mislec rešitve in odgovore večkrat zavrniti, saj je že na samem začetku storil napako – njegovo znanje ne izhaja iz resničnih dokazov. Posledično je tudi ustvarjalnost kritičnega misleca na zelo visokem nivoju.

Kritični mislec je tudi svojevrstna posebnost pri sklepanju in delanju zaključkov. Tako omenjeni mislec ne uporablja niti induktivnega niti deduktivnega sklepanja, kakor to počno mnogi. Pač pa kritičnemu mislecu vsak pojav pomeni svojevrsten fenomen, ki ga ne moremo posplošiti niti s posameznika na populacijo niti s populacije na posameznika. Sposobnost kritičnega mišljenja je ravno izjemna nadarjenost za razločevanje, opazovanje razlik, neenakosti, in če ta lastnost izgine, te sposobnosti več ni.

3. RAZVOJ KRITIČNEGA MIŠLJENJA

3.1 Faze kritičnega mišljenja po Paulu in Elderju

Po zaslugi Paula in Elderja poznamo 6 faz kritičnega mišljenja. To so:

- a) Nerefleksivni mislec – ne zaveda se šibkosti v lastnem mišljenju
- b) Izzivalni mislec – začne se zavedati lastnih šibkosti v mišljenju
- c) Začetni mislec – želi se izboljšati, a brez načrtne vaje
- d) Prakticirajoči mislec – zaveda se potrebnosti načrtne vadbe učinkovitega mišljenja
- e) Napredni mislec – napreduje v skladu z redno vadbo v mišljenju
- f) Odlični mislec – misli večje in z obilico vpogleda v lasten proces mišljenja, ki postane njegova druga »narava« (Rupnik Vec in Kompare, 2006).

3.2 Kitchener in King in sedem ravni epistemološkega razvoja

Medtem ko sta Paul in Elder raziskovala faze kritičnega mišljenja, pa se Kitchener in King zanimata bolj za sam proces spoznavanja oz. epistemološkega razvoja. Bajec (2000) definira epistemologijo kot filozofsko disciplino, ki obravnava izvor, strukturo, metodo spoznavanja in veljavnost spoznanja. Lahko bi rekli, da sta obe teoriji razdeljeni na ravni, le da se prva ne nanaša toliko na starost, kot se na potrebnost vaje in načrtovanja. Kljub temu pa nekaj ravni sovпада, na primer nerefleksivni mislec s prvo stopnjo epistemološkega razvoja, vendar nato izzivalni mislec najbolj spominja na četrto stopnjo epistemološkega razvoja, ko otrok ugotovi, da je znanje negotovo. Pri obeh teorijah pride na koncu do popolnega zavedanja lastnega mišljenja.

Do prve stopnje epistemološkega razvoja, oz. procesa spoznavanja pride nekje pri drugem letu starosti, saj mislec v tem obdobju dojema znanje kot absolutno in gotovo, zaznava in realnost pa sta popolnoma skladni. Druga stopnja nastopi med 3,5 in 4,5 leta, s perspektive misleca znanje še vedno prihaja od zunaj in je zanesljivo. Vendar zmotne in napačne zaznave vodijo v zmotna in napačna prepričanja. V tretji nivo stopimo nekje med 6. in 7. letom, znanje na nekaterih področjih je zanesljivo iz zunanjega vira (če oče tako pravi bo že držalo) nekatere razlage pa si otrok ustvari sam, a takšno znanje je negotovo in temelječe na osebnem mnenju. Takšno znanje postane gotovo šele z naraščanjem informacij v prihodnosti. Četrto stopnjo, ki se pojavi nekje med 10. in 12. letom, označuje ideja, da je znanje negotovo, odvisno od posamezne situacije in mnenja posameznika. Utemeljevanje je idiosonkatično. Nekateri najstniki v teh letih postanejo skeptični, drugi pa popolnoma zaupajo avtoriteti in postanejo dogmatični. Peta raven, ki se odvija nekje med 14. in 16. letom, znanje dojema kot kontekstualno in subjektivno. Možne so samo interpretacije dokazov, procesov in dogodkov. Ker se utemeljevanje dogaja znotraj konteksta je relativno. Šesta stopnja, ki locira nekje med 19. in 21. letom, prinaša negotovost v znanju, vendar ga je možno presojati glede na dokaze in argumente različnih perspektiv ali glede na različne kontekste. Na sedmi in torej zadnji stopnji, med 24. in 26. letom, je znanje dojet kot rezultat raziskovanja, ki se da širše posplošiti. Da bi mislec predstavil najbolj popolno ali verjetno razumevanje neke tematike, vključuje dokaze in argumentacijo – utemeljevanje je verjetnostno. To pa lahko vodi v oblikovanje novih načel (Rupnik Vec in Kompare, 2006).

4. PRIMERI KRITIČNEGA MIŠLJENA

4.1 Kritično mišljenje v vsakdanjem življenju

Kritično mišljenje je nekaj, kar pogosto počnemo v našem vsakdanjem življenju; to ni nekaj, kar nam je tuje ali pa še nikoli tega nismo počeli. Tako se s kritičnim mišljenjem srečujemo pri raznih dejavnostih, kot so: nakup avta, izbira ustreznega šolanja (srednja šola, univerza), selitev, odločanje med različnimi ponudbami za poklic, v sporu s kakšno osebo, itd. (Critical thinking in everyday life, 2014).

4.2 Uporaba kritičnega mišljenja na delovnem mestu

Kritično mišljenje je ključnega pomena na delovnem mestu, še posebej za zaposlene, ki so v vlogi upravljanja, vodenja, ipd. Njihove odločitve lahko vplivajo na slehernega delavca, zadenejo celotno delovno silo. Zatorej je sposobnost kritičnega mišljenja zelo zaželjena lastnost pri delavcih z veliko odgovornostjo in avtoriteto (Mayhew, 2014).

4.2.1 Trženje, marketing

Zaposleni v odnosih z javnostjo, prodaji, marketingu so primorani uporabljati sposobnosti kritičnega mišljenja pri odločitvah, ki zadevajo pogled in mnenje ljudi o delovanju njihovega podjetja, kakovosti njihovih izdelkov, ponudbi. Naprimer, proizvodnje izdelka, ki ugaja le določenim skupinam populacije, ni dobra metoda marketinga. Če pa pri trženju uporabljamo metode, ki ne temeljijo le na določenih skupinah ljudi ali spolu, temveč mislimo na vse in so vsesplošno odobravane, je to velika prednost, ki podjetju omogoča, da bodo njihovi izdelki sprejeti in zaželeni pri kar največji populaciji ljudi.

Naprimer, reklama za avto, ki je narejena tako, da veliko bolj pritegne kupce ženskega spola kot pa moškega, mora opustiti tovrstne metode 'manipuliranja', da zagotovi željo po nakupu avta pri večji množici ljudi. Zatorej morajo marketinški strokovnjaki 'vklopiti' sposobnost kritičnega mišljenja, da se znebijo tovrstnega reklamiranja le za določeno populacijo, spol ljudi (Mayhew, 2014).

4.2.2 Pomoč strankam

Zaposleni, ki so v nenehnem stiku s svojimi kupci (prodajalci...), uporabljajo sposobnost kritičnega mišljenja vsakokrat, ko pride do kakšnega nesporazuma. Poznavanje izdelka, produkta in potreb strank, kupcev, je ključno pri reševanju konfliktov. Uporaba tega znanja, da zgladimo 'spor', je del procesa uporabe kritičnega mišljenja na delovnem mestu. Naprimer agent, ki je v službi za pomoč, svetovanje strankam, je postavljen pred odločitvijo, ali naj posamezniku, ki je v preteklosti prejemal 'brezhibno' plačo, podaljša rok za plačilo računa elektrike, ki mu je že potekel, ali ne. Tako mora agent uporabiti sposobnost kritičnega mišljenja, da skupaj s stranko prideta do razumne rešitve (Mayhew, 2014).

4.3 Kritično mišljenje v šoli

4.3.1 Kako spodbuditi razvoj kritičnega mišljenja pri učencih (Halpernova in Hakel)

1. Prvo načelo: Omogočanje vaje v priklicu. Na primer čim večkrat ponovit načela kritičnega mišljenja in jih veliko uporabljati.
2. Drugo načelo: Spreminjanje pogojev učenja (tipa problemskih nalog pri učenju neke snovi). Na primer kritično branje po različnih metodah.
3. Tretje načelo: Spodbujanje učencev, da preoblikujejo informacije iz ene oblike v drugo. Preoblikovanje prostorskih informacij v slušno-besedne ali obratno, kritičen opis dogodka, posnetka,...
4. Četrto načelo: Usmerjanje učencev v ozaveščanje in raziskovanje prepričanj in predpostavk o obravnavani snovi ali veččinah, ki se jih učijo.
5. Peto načelo: Upoštevanje, da na učenje vpliva tako učiteljevo kot učenčevo pojmovanje procesov učenja, znanja, motivacije, itd.
6. Šesto načelo: Spodbujanje metakognicije, saj sama izkušnja ne zadostuje. Diskusija ne zadostuje, po njej je smiselno zavzeti metapozicijo in analizirati proces z vidika raznovrstnih kriterijev (jasna raba jezika posameznih diskutantov).
7. Sedmo načelo: Ravnanje v skladu s spoznanjem, da so predavanja učinkovita, kadar je cilj učenja obnova in prepoznavanje zapomnjenih informacij, ni pa tako učinkovita, kadar je cilj globinsko učenje oz. poglobljeno razumevanje tematike. Dejavno učenje je usmerjeno v analizo tematike iz raznovrstnih perspektiv.
8. Osmo načelo: Upoštevanje, da sam proces pojmovanja vpliva na to, kaj si učenec bo oz. česa si ne bo zapomnil. Naloge, ki terjajo kritično analizo in argumentacijo.
9. Deveto načelo: Načelo »manj je več« je smiselno upoštevati še posebej takrat, kadar je cilj poučevanja dolgoročno pomnjenje in transfer. Kritična in večperspektivna obravnava učnih vsebin – poglobljenost.
10. Deseto načelo: Upoštevanje, da učne dejavnosti, v katerih se angažira učenec, določajo, kako bo snov naučena, kako dobro bo zapomnjena in pogoje pod katerimi bo priklicana. Spodbujanje učitelja, da so učenci razmišljujoče skeptični do obravnavane vsebine (Rupnik Vec in Kompare, 2009).

5. ZAKLJUČEK

V seminarski nalogi sva na kratko predstavila definicijo kritičnega mišljenja, faze (Paul in Elder), značilnosti in razvoj. Podala sva tudi nekaj praktičnih primerov kritičnega in nekritičnega razmišljanja v vsakdanjem življenju, v šoli in službi. Spoznala sva, da se kritično mišljenje razvija s starostjo (Kitchener in King): na začetku jemljemo vse stvari za resnične

(verjamemo v Božička ipd.), a začnemo kmalu s pomočjo kritičnega mišljenja spoznavati 'kruto' resnico (darila nam pod jelko nastavijo starši). Ugotovila sva, da je kritično mišljenje potrebno, da bolje razumemo kaj se dogaja v nas, na kar sva pa tudi hotela opozorit z najino seminarsko nalogo. Ob branju literature sva se mnogo naučila o kritičnemu razmišljanju in si tako zase kot tudi za druge želiva, da bi to čim pogosteje počeli – kajti vsak izmed nas si zasluži postati odličen mislec.

6. VIRI

Critical thinking in everyday life. (2014). Pridobljeno 2. 4. 2014 iz <http://unilearning.uow.edu.au/critical/1a-1.html#footnote1>

Mayhew, R. (2014). *Examples of Using Critical Thinking to Make Decisions in the Workplace.* Pridobljeno 2. 4. 2014 iz <http://smallbusiness.chron.com/examples-using-critical-thinking-make-decisions-workplace-12952.html>

Bajec, A. (2000). *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Pridobljeno 5. 4. 2014 iz <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

Rupnik Vec, T. in Kompare, A. (2006). *Izzivi poučevanja: spodbujanje razvoja kritičnega mišljenja.* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Rupnik Vec, T., Kompare, A., Debeljak Rus, B., Logonder, M., Vuradin Popovič, J., Krošel, N. idr. (2009). *Kritično mišljenje pri pouku psihologije.* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Rupnik Vec, T. (2011). *Izzivi poučevanja: spodbujanje razvoja kritičnega mišljenja.* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.